

מקרא מצאתי בגד ר' ל' מלבוש ספר תורה בלווי... שלחוו בני מקרא תושבי ירושלים לכנסת אדוננו שמואל הרמתי ע"ה, ועכשו בעוננותינו הרבבים מסורה הישמעאלים ועשו אותה מרゴן⁽³⁰⁾ וזה היה בזמן שלטאנן מוחמד... ונתחלל הנביא הנאמן בידי זרים, עד שהשicity פקוד יפקוד עמו ויחזיר [לנו ירו]שתו כימי עולם וכשנים קדמוניות בימי אדוננו המלך המשיח, יגלה בmahra בימינו אמן⁽³¹⁾). המכון הוא לזמןנו של מהמוד א', שהיה שלטאן, בשנים 1730 – 1752⁽³²⁾).

כך נסתימה פרשת האבוקות שנמשכה כשלש מאות שנה, ונמסר הדין
לרחמי שמים שיתגלו עם בואו של הגואל.

(30) כמו ל„مسجد“.

G. Margoliouth, *Catalogue of the Hebrew and Samaritan MSS. in the British Museum II*, p. 471.

(31) [ולי נראה, כי הפק המקום מסגד מיד לכשגולוovo מיידי היהודים – ש. ג.].

ספר המסע לארץ ישראל משנת הרפ"א (1521) (*)

מאת נ. שלם

א. הספר עצמו⁽¹⁾.

יצחק בן-צבי זפנו בשנת שעברה בהוצאה מדעית של ספרו הידוע של "הנוסף האלמוני מליבורנו".

תיאור מסעו זה של המחבר, שנמשך שנה וחצי ובעלה, הוא יומן שנכתב בעת הנסעה גופה. אח"כ כשהועתקו הרשימות עובד החמר במקצת, ואף נכתבו פרשות קצרות מסכנות אהדות; אבל ביסודות נשאר הספר יומן סיורים טיפוסי, בלתי מעובד ביותר. ויאמר לשבחו, שבחו וערכו בוזה שלא שוכל ביותר ולא קושט בחמר ספרותי זו, ועי"כ לא הפק לקומפילציה שכילה לטשטש ולהבליע להלכותם את מקוריותו המקסימה של הנוסף יקר הארץ.

(*) שמחים אנו לחת לחוג קוראינו מאמריהם אחדים על ספר המסע של ר' משה כאסולה, שהופיע בספריתנו לידעית ארץ ישראל על ידי מר. י. בן-צבי (מאמרו של מר. ד. בנבנשתי ידפס בחוברת הבאה של רבוננו). – כל אחד מהמלמדים עוסק הצד אחד מוחיד של הספר. – המערה.
(1) רשימה זו נכתבת כדי להציג את מחבר "ספר המסע" כגייאוגרפ' כללי, מבלי להכנס בעיית הטופוגרפיה של אי', בעיה שנידונה למדי עיי' בן-צבי. – חקירת זו הוכיחה לנו, שהמפה המצורפת בסוף הספר היא ייחודית בפני עצמה, הדורשת חקירה מקצועית, ובה דינה רישומו של מר דוד בנבנשתי (ראה לעיל הערלה *).

הבה ונראה את תוכן הספר בקצרה:

בהכנס המחבר לאניה, קנה לו מיד ישיבה בסמוך ל"יבח" הוא מקום הסחרות; מקום רע ביותר מבחינת נוחיות הנסעה (כעדותו של התיר עצמו בהוראותיו לנוסעים בע' 92). אבל מקום משובח לשם התבוננות בתנועת הסחרות במיללים השונים. ואננס המחבר מתחילה את יומנו בראשית הסחרות שנשלחו מונציה: (1) בגדי צמר מכל צבע. (2) קרישיאי לרוב. (3) ורלוטי שחור. (4) ראשי ליאוני. (5) מרציראה הרבה. (6) נירר. (7) בדיל. (8) עופרת. (9) נחשות. (10) כסף ח. (11) כל' עז. (12) תיבות מצירות רסיננטטי. (13) כל' חרס. (14) סטאטפו (ע' 28).

מתוך רשימה זו אנו למדים מה היו מיני הסחרות שהיו רגילים לשלחן למזרחה הקרוב דרך וונציה. אין מוצאים בינוין סחרות מכוון; אבל בע' 39 ובמקומות אחרים מלבדו המחבר שהגלאיות היו אניות נוסעים ובנהן היו טוענים גם סחרה תעשייתית מעובדת, ואילו החמורים הגלמים היו מובלים בספינות אחרות המתאימות ל"אניות המשא" שבימינו. מכל מקום יש להניחס שמאיטליה היו שלוחים צרכי מזונות רק בכמות קטנה, ובעיקר צרכיהם מוחדים שלא נמצא בمزורת, כגון ערמונים וכיוצא בהם. לעומת זאת נסעי האניה שבה נסע התיר בשובו, לרבות המלחים, קנו תבואה בפוגוסטה כדי להביאה לוונציה.

לאחר שתאר המחבר בקירה את האניה, מדינה, מטענה, מצבם וכדומה, הוא משרות את פוללה, שהוא הנמל הראשון לאחר וונציה, שרטוט קל ומרהף (ע' 29). המחבר משתדל לתאר בראש ורא שוננה את חייו הכלכליה בכל ארץ וארץ: צרכי האוכל, המטבח, המכס, המטבחות, המסים והארנוניות וכל כיווץ זהה, ופרטים אלו הם מרובים כל כך לעומת שאר ידיעות. עד כי מתחילה אנו לחשוד שתיר זה עסק אז במקח ובמכור.

המחבר מודיע שנסע "בג'ילאה קיפטאניה" (שבה רב הובלים), אשר הפליגה מונציה 8—10 ימים לפני צאת הג'ילאה קונסירווה" לדרכה. דהינו ג'ילאה של לוי, שתפקידה היה להגן על השירה מתתקפות "שָׁבָאים שְׁבִים". זו נלוותה אליהם מפולחה והלאה.

טפושית ומענית היא ההערה על דבר באו בני האיים הסמוכים לאייסה לשם בקשوت נדבות לזכרי הדת. אחר כך עברו ליד סזנו והגיעו לקורפו. גם פה כמו בכל מקום אחר, נתן התיר תואר של המקום, ואני מוזלזל אף בנקיטת המוחקים ממקום למקום, ידיעות שאב באין ספק מפיות הספנים שעמם בא בשיחות חולין.

מקורפו עברה הספינה על-פני קיפלונה ותסר לונטי, ומשם על-פני מודון וצ'ריגו; ולאחר שהקיפה את אי כריתה לבל' להפגע בסערת הים, הגיעו לפוגוסטה, ומשם — לטריפולי.

את טריפולי הוא מדמה לוונציה המהוללה, ובשל ערכיה הכלכללי הרב הוא מתאר אותה בפרוטרוט. הנה כי כן נמצאים אנו כבר בmorah: מטבעות חדשות, טרמינולוגיה ערבית, ומנהגים חדשים. המחבר שם ל'ב במוחך לסוגי הארנוניות והמסים. לדביוו רוב יהודי טריפולי הם סוחרים וմדרבים איטלקית.

מטריפולי פונה התיר לבירות, ועובד את נהר אל כלב. מכאן ואילך

מתוךיה פרשת יטורי דרכים ארץ ישראליים. ביליה הוא לן תחת כפת השם, יורד גשם עז והנוסע נרطب כלו; אף כי כדרבה של הארץ, "מכותיה" אלו הן פתאומיות, אבל קצירות וחולפות מהר.

פרטי סחרה של בירותם הם בעלי ערך רב, משומש בלבד הידיעות על מני המכס, מונגה המחבר את הסחרות הנשלחות לונציה:

(1) משי לרוב והוא עקר סחרתם. (2) בשמיים הרבה. (3) סקלמוניאה. (4) צמר גפן טווי. (5) אורומי. (6) צמלווי. (7) טילוי מצמר גפן נקרא בוטאני. (8) שעוה. (9) מוסקו. (10) זביבו. (11) אבני טובות.

המחבר מציין במילוד שתנועת המסחר בעיר אינה גדולה, אלא רק בעגון הספינות בנמל. אז נוהרים אליו לא רק בני העיר בלבד אלא גם תושבי הערים שבסביב (עמ' 39, 43).

מבירות סר הנושא לצדון ומציין שעיר זו, שהיתה ידועה לתהלה בעבר, ערכה עתה מצער. כאן הוא מבקר את קבר זבולון, שהוא מתארו בקצרה. מצדון יוצא המחבר רכוב על גל לזרור. אף היא כצדון אחותה נמצאת במו"ל ירידיה, ובשל היותה בנזיהabis כדרך מלכת הימים האיטלקית, קוראים לה הספנים וונציאיה לה ויזחה", דהיינו, ונציה העתיקה.

בצאתו מצור, פונה המחבר לעיר לשלט החוף הצרה ופניו מזרחה אל הרי הגלי"ג העליון. הוא עובר על פני הכפרים מעסוקא ומעלייה ומגיע לצפת פצוע ודואב לאחר שנפל מעל הגמל ארצתה.

בצפת, מחוץ חיפוי, הוא שואה יותר מן הדג'il, מתחאר את מהוזה בתר פרוטרוט, ומציין בין השאר שהארץ "מרקנדנטסקה" (סחרנית) יותר מאשר איטליה עצמה, ומראה על ערכיה הרוב כסחרות עם דמשק.

המחבר חוקר חקירה מודקדקת את האפשרויות הכלכליות של האיזור. הוא קובע את סוגיה המהגרים הרוצחים בארץ, ומעלה על נס את ערכם של בעלי האמנויות: ארגמים, צורפים, אושכפים, בורסקים, בנאים, פועלים וחיטאים. וגורם את הדוח שלו באמרו מפורש, לבל יעיזו ל溃疡ות אנשים התלויים באוור, כדי שלא יפלו למשסה על הקהלה, וסופם שיגועו ברעב או יחורו לארצם לאחר זמן.

כל זה מהווה את החלק הראשון של היוםן. אח"כ מתחיל תיאור הסיפורים מקומות הקדושים לרבות ירושלים. וכדרכו הוא מציין את הקברים, ומתחאר את פרטי המקום החשובים ביותר.

ראינו שהמחבר כמתבונן ריאלייטי נתן לנו תארורים כלכליים שערכם רב ביותר להכרת התנאים הכלכליים בארץ ישראל ובסוריה בראשית המאה הט"ז. מלבדם הגיע לנו המחבר, גם מן הפולקלור של המקום, וביחוד על קברים אנשי שם אשר בארץ; חומר שנמסר בזהירות רבה המUIDה על השפעת התהיה האיטלקית עליו. לפיכך שכיחים מאוד בטווי הזיהורות (עמ' 47, 49, 69, 71, 88, 89).

בסך הכל מhabנו הציל מכך עשר מסורות-עם, אשר רובן ככולן מתייחסות לקברים הקדושים. מענין לציין, שאת כל המstories הללו אנו מוצאים גם בפולקלור הערבי המקומי, אלא שהן מיחסות ל"גִּילִים" או ל"גִּבִּים"

אחרים. מכיוון שהמסורת הערבית בכלל אין מיחסות לגברים מסוימים בלבד אלא גם ליהודים ולנוצרים, לפיכך יש להניח שמקצת המסורת המובאות ע"י התייר הן יהודיות מקוריות ומקצתן הן ערביות.

אוכרי לדוגמה:

על קברו של ר' יעקב אביו של ר' אליעזר בן יעקב מסופר:

"רחוק מעט ממוקם ר' אבא חלפתא יש קבר ר' יעקב, אביו של ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי. ויש גל אבני על קברו לציוון. והיה שם אילן גדול ונפל וудין הוא שם. וצבור של עצים מן האילן, ואין אדם נוגע בהם. אומרים כי פעמי אחת ישמعالיל אחד טען חמור מהם, והוא החמור הולך סיבוב ולא יכול לנתקו ממש עד שהורידו העצים מעליו" (ע' 71).

ספר מעשה בדומה לזו רוח אצל הערבים. פלחים כבדים, ומשום כך הנלים משמשים כמקום פקדון לככל אדם, ולכמפקיד סמוּך ובתויה כי אף אדם לא יעז לשלוח ידו בגנבה.

היה רצוי שהפולקלורייטים במחננו, יראו על השפעות הגומליים בין שני מיני הפולקלור. אני אסתפק בזכרון ההערה הכללית הזאת בלבד ואסמן את הנושאים:

- (1) נהר אל כָּלֶב (ע' 38).
- (2) ציון ר' יהודה בן אלעאי (ע' 45).
- (3) קברו של הַלְּלָה (שתי מסורות: ע' 47).
- (4) קבר ר' אליעזר בן עריך (ע' 49).
- (5) קבר ר' אבא חלפתא (ע' 69).
- (6) קבר ר' יעקב אביו של ר' אליעזר בן יעקב (ע' 71).
- (7) אבני הבזלת השחורות בטבריא (ע' 73; 75).
- (8) אבני הבזלת השחורות בטבריא (ע' 75).
- (9) קברו של ר' יהודה בן בתירה (ע' 88).
- (10) ספר היונה (ע' 90).
- (11) עשרה השבטים (ע' 88-91).

בדרכו לירושלים (שבה עשה 50 ימים), עבר המחבר דרך נצרת, חזה את עמק יזרעאל שדקמוֹו לקטפניאס דִי ורונָה, עשה בשכם שתארה כמרכוֹ כְּלֵלִי חשוב, אף-על-פי שהיא הרבה לחצאים, ביקר ברובע השומרונים והעתיק את כתובם שהביאו לאורה.

תאוריה של ירושלים הוא אחד השלמים ביותר. והנה נראים הדברים ככל שהמחבר שחה יותר במקום ידוע, כן תיאוריו רחבים ועמוקים יותר. מירושלים נסע לבית ל'חם והתבונן בחיי הנוצרים, ומתחן הערה קצרה בע' 57 אנו למדים שהתייר לא הוניח גם את קירית האלמנט הווה בארץ.

מירושלים חזר המחבר לצפת, ושם פנה לדמשק, התהנה השלוישית החשובה במסעו. ושם שחה יותר שני חדשניים רצופים. בע' 65-67 אנו מוצאים תיאור חי ובחירה על دمشق וסחרה. ממנה אנו לומדים על הקשרים הידועים בין וונציה והmozarta. ערכו של קטע זה לתולדות המתחר הווונציאני עם המזרח הוא יקר ערך עד למאד.

כסיום לאיטיניריום שלו נציגן, שהתייר חזר לצפת והמשיך בסירושו. הוא ירד לטבריה החרבה כמעט והריקה מיהודיה, ותאר את חמייה — תיאור שאין להתייחס בו אפילו. לבסוף חזר לצפת כדי לנסוע לבירות לירד בה בנניה. ואמנם שם מצא ספרינה שהביבאה ערמוניים ובה נסע לאפריסין. בחיותו בספינה שטענה כתנה לאיטליה, נודע לו שהגלאיות הגיעו לפמגוסטה,

הודרו וחוור לפגוסטה ומשם שב בג'יליאה לטריפולי, הלא בדרך היבשה לבירות, בקר מחדר את צפת וחוזר לבירות כדי ליריד בג'יליאה לאיטליה. החילק האחרון של הספר מרכיב מתחספות רבות: *Miscellanea* טפושית: רשימת המקומות והקדורים הקדושים שיש לברך בא"י; תקנות הקהילה היהודית בירושם; ידיעות שונות על עשרה השבטים; נהר הסמבעון; הכתב השומרוני וכיוצא בו. ולבסוף גם שני עמודים של הוראות ועצות לירידי חיים באניות, פרק חשוב ביותר מפאת הידיעות אשר בו על סדרי הנסיעה באניות בראשית המאה הט"ז.

ב. המפה.

על המפה שבספר יש לומר את דבריו חז"ל: "אל תסתכל בקנקן אלא בימה שיש בו"; שכן לחנים נחפש בה את תאורי הקווים המוסכמים להציגו הימן, הנהר, הרים וכו', כפי שנראים אפילו במפות הקדומות ביותר, אם כי למעשה נבלעו בה כל היסודות האמורים להלן, ביצרם מין ציור מיוחד במינו. בಗבירות המוזרה ניתנו: קצה ים המלח קדמה, סdom, ים המלח, יריחו והירדן. מצפון — אנטוכיה וחתם; ממערב — ים הגדול והטייסן (כלומר האיים) שבין; ומדרום — כפטור שהיא דמיית, נחל מצרים ואל קרב.

בתוך מסגרת האגובלין הוו אנו מוצאים 46 ערים, מ"באר שבע" בדרום ועד "דן" בצפון, אם כי למעשה נכללו כאן וביחד במערב — ערים אשר מצפון לדן, כגון צור וצידון ובירות ואפילו טרבלוס ולודקיה.

ドומה כי הערים ערוכות רצועות מדרום לצפון: אחת במורה המתחילה בבאר שבע וגורמת לדן; והשניה במערב, החל באשקלון וכלה בהר ההר. ובין שתי רצועות קיזוניות אלו, פזורות ערי ביןיהם בלי סדר חיזוני כלשהו. לדידי, על המומחים לבודא ולבדק בדיקה מעולה כל שם ושם שבמפה. ולקבוע את המקורות אשר מהם שאב המחבר.

atzizin" כי במפה 60 שמות, מהם יותר משני שלישים מקרים. יתרם מקומות שבאו בספרותנו העתיקה שלאחר המקרא, ורק מיעוט שבמיעוט הם שמות חדשות ערביים.

אין ספק ששתי ידים שונות כתבו את כתב היד שלפניינו ואת המפה. אבל עדיין לא נאמר שמה זו שייכת למחבר כתב היד עצמו; לפיכך את זמן כתיבתה אפשר יהיה לקבע רק לאחר בדיקה מדוקדקת של כל המקומות שבאו בה, היקstem אל המקומות בגוף הספר, וביחד בדיקת המקומות והזהויות בטכסטים העתיקים העברים והבלטי עברים, ודמויים אל המקומות הרשומים במפה.

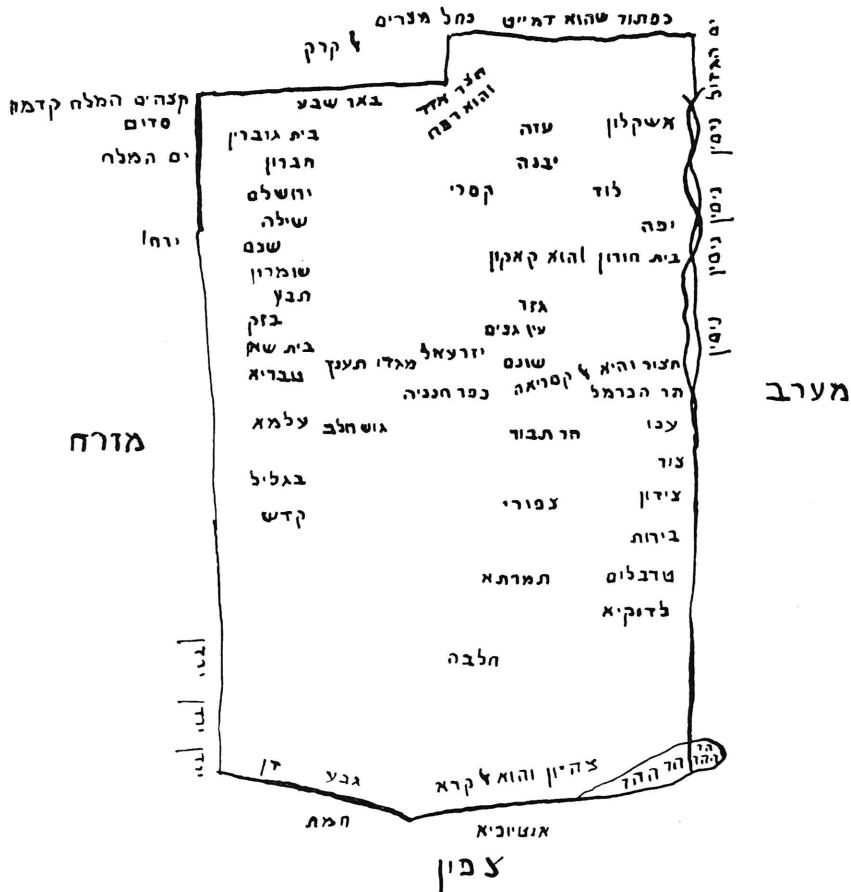
האם יש לראות במפה הפרימיטיבית הזאת כעין מתווה של עבודה מקיפה יותר, ואשר במקורה אבדו לנו הטכסט וכל פרטיה החקירה שבה? אמן, בכמה פרטיהם היא מתנגדת לטכסט שלפניינו, אבל אין לומר עדיין שmaps תיאורית זו אינה פרי יצירתו של התהיר שלנו. הפרופ. ש. קלין העיר בצדκ בהערות הנוספות בסוף הספר, שנראית השפעתו של ס' כפתח ופרחה על באסולה (עמ' 95). מכל מקום עד איזו מידה השפעה זו ניכרת במפה, או השפעות של טכסטים אחרים, על המומחים להוכיח את דעתם. מצד אחד מבלי להכנס ל גופי ההיסטוריה,

אצין נקודות מספר שביבלון להפיז מקצת אור עלי בעית זהות זו, אם כי חס את המפה לתייר ואמ לשללה ממנה.

המפה כנראה אינה שייכת לתייר, משום:

1. הכתב שבמפה שונה מהכתב שבגוף הספר. ה"ם" הסופית למשה, שונה בהחלט בשני המקומות. ואף צבע הדיו אינו שווה

דרך

ציור א'. העתק המפה המצורפת בספר המסעות של ר' משה באסולה.

2. המקומות שנזכרו בגוף הספר אינם מתאימים בכלל למקומות שבמפה. אמנם, מספר המקומות שנזכרו בכל אחת ממשתי הרשימות הוא שווה בקירוב, אבל גם בסקריה קלlea נראה שנקודות המגע בינוין הן דלות מאד. לדוגמה אצין שהשמות שנכללו בגוף הספר פוזרים קבוצות מסביב לערים הראשיות של הארץ. בראש וראשונה צפת על 17 כפריה ועיירותיה; שנית, המקומות שמסביב לירושלים — חברון; ולבסוף, שכם — טבריה — נצרת. ואילו השאר הם מקומות בודדים לאורך הדרך שבה עבר המחבר.

ועוד יש לציין שהמחבר אינו מזכיר בוגוף הספר לא את השמות הצפוניים שבאו במפה, לא את השמות הדרומיים מחרון דרומה, ואף לא את ערי החוף ואת רוב הערים השוכנות בין ערי שדרת ההר והחוף, באופן שהערים המשותפות בשתי הרשימות הן מעטות: בסך הכל 10 ערים, ואף הלא לא נזכרו תמיד באותו כתיב, כגון:

	בוגוף הספר	במפה
בירות	— — — — —	בירות
טרבלוס	— — — — —	טרבלוס
כפר חנניה	— — — — —	כפר ענן

ואילו כתובם שני מחברים שונים.

יש להעיר ג' כי שהמפה דלגגה על ערים חשובות ביותר שבאו בוגוף הספר, כגון דמשק, צפת^{*}, נצרת, בית לחם ועוד.

3. ולבסוף אצין ניגוד בולט אחד בין המפה וגוף הספר. המחבר כותב בע' 35: יש אומרים שהוא (טריפולי) מארץ ישראל והוא סיניים, אמנים על דרך האמת אינו כן; ואילו במפה טרבולוס נמצאת בתוך תחומי הארץ.

ולא רק היא בלבד, אלא גם לדוקיא הצפונית עוד יותר.
לפייך מכל האמור מתקבע הירושם שאין בין המפה וגוף הספר קשור כלשהו. המפה היא עבודה קרטוגרפית ממין מיוון, ואילו השמות בספר הם רוחם ככלם שמות המקומות שבהם עבר המחבר.

ומайдך גיסא, המפה יכולת להיות של המחבר עצמו: התיר הראה בספרו את נתיתו לזהויות המקומיות אל השמות הערביים ואת אל המקרים. הוא אינו מטיל כל ספק בזהות "צפת" ב"סְרִפְנֵד"; "חברון" ב"חברון" וכדומה. או שהוא מצין במיוחד את שמות הערים הערביים אל השמות המקרים: היישmaalים קורין למסק אליהם, לצדון ציידה, לשכם נפליים, לירושלים אל קורש, לחברון אל קליל. וסמן לחברון חצי מיל יש מקומ נקרא חברה ואחשוב כי הוא "חברון" הקדמון (ע' 88). בדומה לזה מצינו גם במקום אחר (ע' 35). נראה על יסוד ויכוח או שיחה עם אנשים יודעי דבר על שמות המקומיות ותחומי הארץ, שכן הוא אומר: "אומרים, טריפולי היא מארץ ישראל ושיהיא סיניים", אלא שהוא אינו מודה בדבר ואומר: "אמנים על דרך האמת אינו כן".

יש לציין שגם במפה כמו בטפסת, השמות הערביים אינם מזונחים כל כך, ולהפוך הם מידים על איש שישב בארץ והכיר את הערים הגדולות מקרוב. שכן הוא רושמן בשמן הערבי ולא העברי, כגון: אל קרך, יפה, בירות, טרבולוס ועוד. ואילו הערים הידועות פחות הוא רושמן בלילה השם העברי כגון: "חצר אדר והיא רפח"; "חצר והיא אל-קיסראיה"; "כפתור שהיא דמייט" ועוד. כמו כן שעליינו להניח שמה זו כתבה מהחבר גוף הספר (אם רק יש קשר ביניהם) בתקופה מאוחרת יותר, לאחר ששנה זמן רב והספק לשכח את "טריפולי" ו"ברוטי" האיטלקיות, וידע את טרבולוס ובירות הערביות וכיוצא בזה. ובה בשעה עליינו להניח גם כן שמתוך חיקירתו בעיר הגבול, מצא שיש

* במקום צפת בא במפה השם "גָּלִיל".

להכניס את "טרבלוס" לתוכה תחומי הארץ, שלא כמעשו לפניהם כן ביוםנו הראשון. על כן מתעוררת השאלה: האם בקר התיר בארץ עוד הפעם וסיר גם את ערי החוף, לרבות הדרומיות? מתוך גופו הספר עולה שלא בקר הנושא בחוף הים הדרומי אלא הסתפק בסיוור מקומות ההר. דהיינו מצפה דרך נצרת לכם ומכאן לירושלים עד חברון. אפס כי עלי לציין שהיום על אף דיוקני, לא מסר את כל פרטיו נסייתו. יתכן שהמחבר בקר גם את כל ערי החוף החשובות, אלא שהרשימות אבדו. רמז בדור לנסייה אחרית שאינה מתוארת ביוםנו אנו מוצאים בעי 41 האומר: "ופעם אחרת היה לי דרך שם (דרך צור) וסבתי אותה כי עידין גדולה היא". אפשר שנסייה זו לצורך נועתה בתוך הזמן ששחה בארץ ואפשר גם לאחר שנים, ידים לדבר שהקלים של נסיעתו לא באו בכתביהם בכלל, או שבאו ואבדו לנו מדעת או שלא מדעת.

ג. ספום.

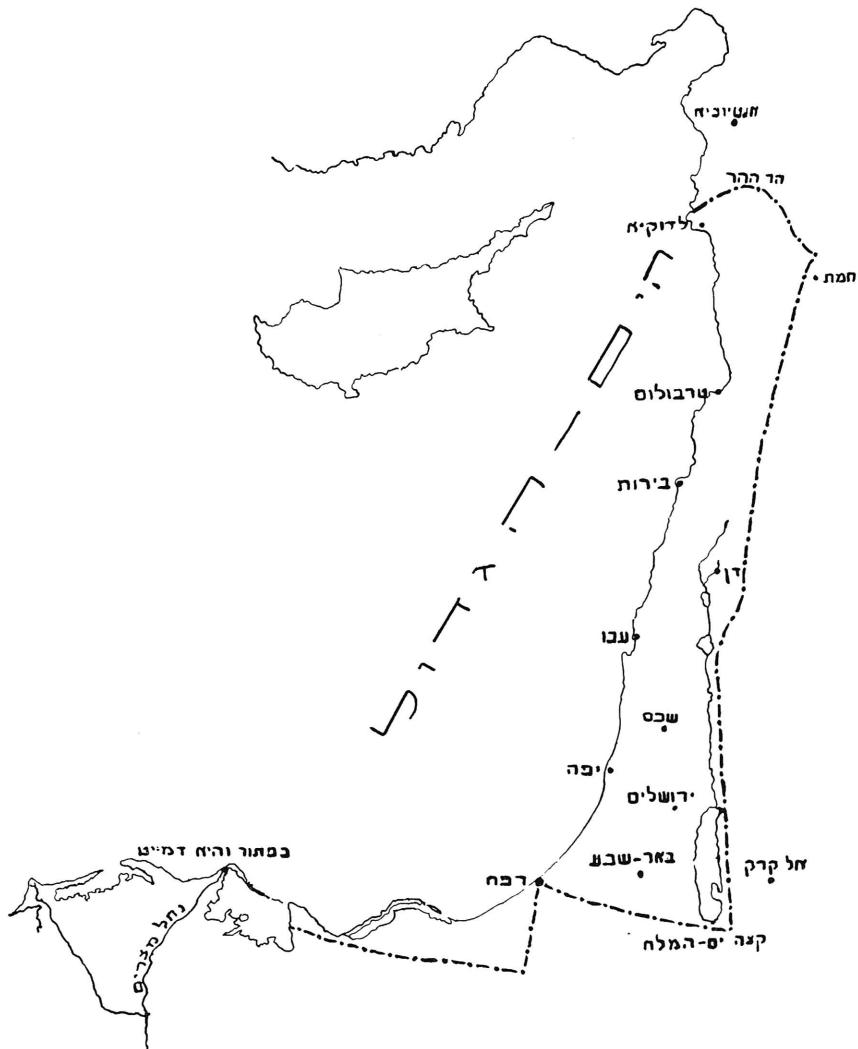
ספרו של חירנו משמש אוצר בלאו להכרת הארץ שבנה עבר. מפני נתיתו המוחדת של הכותב להבליט את הצדדים הכלכליים, מתבלו הרים כאלו לא נכתב הספר אלא לשם בחינתם של התנאים הכלכליים בארץות سوريا וארקישראן, מושום כך יכול ספר זה לשמש מקור ראשון לנושא האמור. קירה מדקדקת של חומר זה שניתן לאשרנו בשפע, והיקשו אל חומר לוועז דומה מבני זמנה, יכולים ליתן פרק יקר-ערך כדייתעט המצב הכלכלי בארץות מורה הים התיכון, בראשית המאה הט"ז. בו באו פרטיהם רבים על תנאי השוקים. מהירי הסחרות, מכסים, מסים וארנוניות, המטבחות ל민ינהן ורישיות ארוכות של מיני הסחרות שנשלחו לאירופה או שהוטעו ממנה לארכוזות המזורה. חיבתו המוחדת של מהברנו למקצוע זה ניכרת בכל דף ודף, וכפי שכבר ציינתי כנראה הוא גופו סחר בארץ, או שעסק בחילוף כספים גם קודם לכן באיטליה עצמה; ומכאן כל הכרתו השלמה של ערי צפון איטליה שהוא מזיכרן על כל צעד ושבע. מושם כך שהזמנם מושך בدمשך ובצפת. ערים שהן לפני עודתו "מרקנדנטסקות" (ערי מסחר) יותר מאייטליה. וכתוואה מזאת, זכינו בספרו של התיר ל"מפקד" של היהודים בערים שדרכה בהן כף רגלנו. אם אמנם אין סטאטיסטיקה זאת עשויה לפני חוקי המפקד בזמננו, מתוך החומר הרב על היהודים נמצאו למדים על דרכי חייהם.

משיח ידם, אם עירוניים ואם כפריים וכל ציווא בזה.

דוגמה הנדרת לחומר זה תשמשנה התקנות של ק'ק' ירושלים טובב"א, אשר מחברנו העירין בחושו הפנימי הדק מן הדק, ולא התרשל להעתיקן לעצמו, ועי"כ הציג מכך חמונה בהירה מהחאים הכלכליים והסתיאליים של היהודי ירושלים, עיר שלא הייתה "מרקנדנטסקה" כצפת אחותה.

ומתוク שהיה מעורב בין היהודים והרבה לסייע את המקומות הקדושים, נפתח עינו הבוחנת וברורה את החומר הפלוקורי שהיה רוח בעם, והיה נזהר ביותר שלא לעררב תבן בבר הבריא של האמונה הנערצת בציוני הקודושים אשר בארץ. וחובה לומר שככל מה שנגעה בו ידו של המחבר, אין לבטלו בתנופת יד קלה; שכן אין מחברנו סתום מלקט, אלא סח עם אנשים, מאזין

לדבריהם, קולט ומנתח ומרחיק מעליו כל ידיעה שאינה לפי רוחו. והרי ראיינו את זכותו הגדולה בהבאת הכתב השומרוני לאירופה.

ציור ב'. גבולות ארץ ישראל לפי המפה שבצייר א.

פעילותו הדינמית של מחברנו ניכרת בכל מקום. עיניו משוטטות תמיד ותרות אחרי כל דבר חדש, גם בשבתו במנוחה בספינותו. על כן יקרוות ערך הן הידיעות שהוא מוסר לנו מתנאי הפלגתו בים, מינוי האניות ומידותיהן, הרוחות הנושבות, ההליכה בעקביפין בעת טערה, השבאים שבים, אימת הטורקים על יорדי הים באניות, ועוד כמה וכמה פרטים חשובים. ביהود יש לציין את ההוראות לנוסעים, היין לנהוג באניות, שצורפו בסוף הספר ושנכתבו כנראה בשעת הפלגה בים. פרק מופלא ומיוחד במיןו ושהלוי יש לומר, הפוך בו והפוך בו שהכל בו.

גם על הדרכים ביבשה יש ללמוד הרבה הרבה מותך תיאורי המשועות. תחומות בהירות ניתנו על הבטחון בדרכים ועל האמצעים שהיא צורך לאחוו בהם כדי לאפשר נסיעות ארוכות בלבד סכנת נשות, ואף אמצעי הנסעה והרכיבה מותאים במידה מספקה; אלא שככל הידעות הללו מפוזרות בחומר המתאר את סירוי הארץ. התයיר היה גיאוגרפ מטען ומלידה בלבד שיכין עצמו לכך, רצינליות מוצבצת בכל-tag ותג שבימון, הריפות שכלו וטبيעת עינו וזהירותו במסירת הדברים הן אבני השתייה שלו. יותר משוהה משתמש בידעותיו הספרותיות, הוא סומך על מה שעיניו רואות. עמידתו הגופנית כנגד פגעי הזמן והדרכים היא איתנה, ומה גם בדרכים פרימיטיביות שבימים ההם. המהירות שבה הוא מסתדר ומתאים עצמו לככל מצב היא מפתיעת. הוא אף באלהים ובצרפין או "אפיו תחת כפת השמים באין חאנים במקום".

כמוomed ידע להשתמש בלשונו העברי לשם כתיבת דברי חולין באופן מזahir. הוא היה אח לנוסעים האיטלקים הרבים בני סוף המאה הט"ו וראשית המאה הט"ז, אנשים שנסעו לצריכיהם וטיירו בצבעים חיים ובקווים נכוונים את הארץ שסירו.

זוטות

הידיעה הראשונה אודות עתיקות יהודיות בשיק אבריך מאט א. ל. סוקניך

בקשר עם חפירות החברה העברית לחקרת א"י ועתיקותיה בשיק אבריך חפצתי לציין כאן את הידיעה הראשונה בספרות הארכיאולוגית על עתיקות יהודיות במקום זה.

בשנת 1903 נשלחה משלחת מטעם החברה המורחת הגרמנית (Deutsche Gesellschaft für den Orient und die Erforschung des Altertums im Orient) ווהולשר (Thiersch) ולפינייקה ולארכ'-ישראל לשם בדיקת המונומנטים העתיקים בשתי הארץות הללו למען לבחור בנקודת מתאימה לחברה זאת תחפור בה אה"כ. נסייתם של שני החוקרים נמשכה מראשית אפריל עד סוף אוגוסט השנה ה'יא. החכמים הנ"ל הגיעו אה"כ לשולחיהם את הדוח שלהם, שהקלים מהם נדפסו בשנת 1904 בידיעות החברה המורחתנית.⁽¹⁾

H. Thiersch und G. Hölscher, *Reise durch Phönizien und Palästina, MDOG No. 23, September 1904* (1)